

А. Дутко

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету “Львівська політехніка”,
 канд. юрид. наук, доц.
 кафедри цивільного права та процесу

ШЛЮБ ЯК ЮРИДИЧНА КОНСТРУКЦІЯ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

© Дутко А., 2016

Проаналізовано складові елементи юридичної конструкції шлюбу, виокремлено види конструкції шлюбу відповідно до цих елементів: за ознаками шлюбного віку, державної реєстрації шлюбу, наслідками шлюбу, спільного проживання. Визначено перспективи подальшого вдосконалення законодавства у сфері регулювання шлюбних відносин. Наведено результати соціологічного опитування, проведеного з метою аналізу новел та можливостей вдосконалення шлюбного законодавства.

Ключові слова: юридична конструкція, шлюб, державна реєстрація шлюбу, недійсний шлюб, фіктивний шлюб, неукладений шлюб.

А. Дутко

БРАК КАК ЮРИДИЧЕСКАЯ КОНСТРУКЦИЯ: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Анализируются составляющие элементы юридической конструкции брака, выделяются виды конструкции брака у соответствии с этими элементами: по признакам брачного возраста, государственной регистрации брака, последствиям брака, совместным проживанием. Определяются перспективы дальнейшего совершенствования законодательства у сфере регулирования брачных отношений. Приводятся результаты социологического опроса, проведенного с целью анализа новелл и возможностей совершенствования брачного законодательства.

Ключевые слова: юридическая конструкция, брак, государственная регистрация брака, недействительный брак, фиктивный брак, незаклученный брак.

А. Dutko

MARRIAGE AS A LEGAL CONSTRUCTION: REALITIES AND PROSPECTS

The article analyzes the constituent elements of the legal constructure of marriage, types of marriage stand design in accordance with these elements: on the basis of the age of marriage, the state registration of marriage, the consequences of marriage, cohabitation. Determined prospects for further improvement of the legislation in the sphere of regulation of marital relations. The article presents the results of a sociological survey conducted in order to analyze short stories and opportunities for improvement of the marriage legislation.

Key words: legal construction, the marriage, the state registration of marriage, marriage is invalid, fictitious marriage, marriage is not concluded.

Постановка проблеми. Україна, ставши на шлях побудови суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави, закріпила у Конституції фундаментальну правову засаду: “Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю у державі”. На зазначеному положенні повинні ґрунтуватись усі без винятку правові норми, що становлять законодавство України. Це, своєю чергою, забезпечить належний захист і здійснення прав людини та створить ефективну систему права, яка б враховувала національні особливості правового регулювання та водночас відповідала європейським стандартам з огляду на обраний Україною курс зовнішньої політики.

Інститут шлюбу визнається як одне з найважливіших фундаментальних людських прав. Це без перебільшення ключовий у науці сімейного права інститут, у підтримці якого суспільство є неабияк зацікавленим, оскільки шлюб є першоосновою створення сім’ї та суспільства, без якого неможливе існування цивілізації та здійснення суспільного прогресу.

Аналіз дослідження проблеми. Сучасні науковці, зокрема, Т. О. Ариванюк, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова, О. М. Калітенко, Б. К. Левківський, Л. В. Липець, М. Німак, Я. В. Новохатська, О. Сафончик, З. В. Ромовська, Ю. С. Червоний, Я. М. Шевченко та ін., досліджують інститут шлюбу, особисті немайнові та майнові відносини подружжя, членів сім’ї, аналізують справи, що виникають із шлюбних правовідносин, займаються дослідженням питання припинення шлюбу.

Мета роботи – проаналізувати складові елементи юридичної конструкції шлюбу, виокремити види конструкції шлюбу відповідно до цих елементів та визначити перспективи подальшого вдосконалення законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Шлюб є складним соціальним явищем. Традиційно у науковій літературі визначають шлюб як “вільний, рівноправний, як правило, довічний союз чоловіка і жінки, укладений з дотриманням умов та порядку, передбачених законом, спрямований на створення сім’ї і який породжує у них особисті та майнові подружні права та обов’язки” [1, с. 39]. Із сучасників, ґрунтовним дослідженням питання шлюбних відносин займалася Л. В. Липець, яка вважає, що “...шлюб – це добровільний і рівноправний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органах реєстрації актів цивільного стану або консулами України, який укладається довічно, але з правом подружжя розірвати його у будь-який момент, окрім випадків, установлених законодавством. Шлюб символізує виникнення нової сім’ї та породжує у подружжя певний обсяг взаємних прав і обов’язків, встановлених СК України, іншими нормативно-правовими актами, а також шлюбним договором” [2, с. 5–6].

У Сімейному кодексі України № 2947-III від 10 січня 2002 року подано законодавче визначення шлюбу. Так, ст. 21 СК України зазначає, що шлюбом є сімейний союз жінки і чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану. Можна вважати, що у законі зроблено лише спробу окреслити певні ознаки шлюбу, що мають юридичне значення: шлюб – це сімейний союз, який поєднує жінку та чоловіка, і який має певну формальну ознаку – реєстрацію в органі державної реєстрації актів цивільного стану.

У літературі сімейний союз переважно розглядається через ознаки сім’ї, закріплені у ст. 3 СК України: як союз осіб, які спільно проживають, пов’язані спільним побутом та мають взаємні права та обов’язки, відносини яких характеризуються взаємною турботою та підтримкою.

В академічному тлумачному словнику української мови [3] союз – це тісна єдність, тісний зв’язок між будь-ким; об’єднання груп людей для будь-яких спільних дій, спільної мети, що повністю відповідає суті шлюбу. З огляду на це, шлюб не можна тлумачити як договір, мета якого задоволення протилежних інтересів суб’єктів його укладення, шлюб – це союз, спрямований на продовження людського роду, тобто на народження і виховання дітей, на взаємну моральну і

матеріальну підтримку, а ця мета розрахована, як правило, на все життя, незважаючи на закріплене у ст. 56 СК України право кожного з подружжя припинити шлюбні відносини.

Другою ознакою шлюбу, що закріплена у законі, є визначення його суб'єктного складу. Шлюб – це союз жінки та чоловіка, тобто осіб різної статі. Загалом така позиція законодавця є традиційною. Вітчизняне законодавство ніколи не визнавало одностатевих шлюбів. Проте, відповідно до Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України 23.11. 2015 р. № 1393-р., передбачено до кінця другого кварталу 2017 року розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України законопроект про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих та одностатевих пар з урахуванням майнових і немайнових прав, зокрема володіння та наслідування майна, утримання одного партнера іншим у разі непрацездатності, конституційного права несвідчення проти свого партнера, а це означає, на нашу думку, що Україна робить певні кроки на шляху узаконення одностатевих партнерств. Як зазначає Ю. О. Пилипенко: "...в багатьох державах Європи гомосексуальні пари мають статус фактичного подружжя, у більшості держав такий фактичний шлюб став альтернативою законного шлюбу для одностатевих пар; законодавство більшості країн передбачає дотримання процедури державної реєстрації подібних відносин або укладення відповідних договорів про партнерство" [4, с. 110]. Проведене соціологічне опитування серед молоді віком 20–24 роки виявило, що 23 % респондентів підтримують легалізацію одностатевих партнерств в Україні (причому підтримують лише жінки, усі чоловіки висловились категорично проти такої легалізації).

Конститутивною (правоутворювальною) ознакою шлюбу визнається реєстрація шлюбу в органі державної реєстрації актів цивільного стану, яка встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства. Саме з цього моменту виникає шлюбне правовідношення, права та обов'язки подружжя, а без державної реєстрації шлюбу як правової категорії немає.

Варто також зазначити, що у законодавчому визначенні шлюбу:

- не має вказівки на наявність вільної згоди жінки і чоловіка (ст. 51 Конституції; ст. 24 СК України);
- не зазначено у визначенні принципу одношлюбності (ст. 25 СК);
- не зазначено, що подружжя мають рівні права та обов'язки (ст. 51 Конституції України);
- не йдеться про правові наслідки шлюбу, оскільки, відповідно до ст. 36 СК, шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя.

Як відомо, юридичні конструкції можуть виступати як спосіб тлумачення юридичних норм. Використання під час тлумачення конструкції "шлюб" вимагає пояснення смислу ст.ст. 21–26 СК України і відповіді на питання: чи досягли чоловік і жінка шлюбного віку, чи перебувають вони в іншому зареєстрованому шлюбі, чи перебувають у близьких родинних стосунках, чи їхня згода на вступ у шлюб вільна? Відсутність знань хоча б про один з елементів конструкції свідчить про неповноту уявлення змісту правової норми.

Загалом будь-яка юридична конструкція повинна відображати лише такі елементи певного роду або виду правових явищ, які є носіями саме правових якостей. При цьому у ній повинна відображатися уся сукупність таких елементів, враховуючи те, що відсутність хоча б одного з них призведе, зрештою, до неповноти законодавства. Право, спрямоване на регулювання суспільних відносин, визначає засади шлюбу, регулює сімейні відносини з метою зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб. Ці відносини будуть врегульовані, якщо усі їхні елементи знайдуть адекватне відображення у юридичній конструкції, за допомогою якої згодом формуватимуться нормативно-правові приписи. Ось чому, на нашу думку, юридична конструкція шлюбу складається зі шлюбного віку, добровільності його укладення, одношлюбності, відсутності перешкод до державної реєстрації, державної реєстрації шлюбу. У цьому випадку законодавець використовує конструкцію права згідності шлюбу, якщо ж відсутні певні умови, необхідні для вступу у шлюб, або наявні перешкоди до вступу у шлюб, використовується конструкція недійсності шлюбу.

Отже, юридична конструкція шлюбу є відображенням насамперед усієї сукупності елементів певного роду або виду правових явищ та є відображенням певної послідовності елементів правового явища. Це дає можливість логічно побудувати правовий матеріал, викласти його у певній послідовності, яка зумовлена типом зв'язку між елементами правового явища.

За умовою досягнення шлюбного віку шлюб поділяється на:

- шлюб, укладений між особами, які досягли шлюбного віку – вісімнадцяти років (ч. 1 ст. 23 СК України);

- шлюб, укладений між особами, які не досягли шлюбного віку (ч. 2 ст. 23 СК України визначає, що за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам).

За ознакою державної реєстрації шлюб поділяється на такий, що:

- зареєстрований в органах ДРАЦС на підставі СК України, Закону України “Про державну реєстрацію актів цивільного стану” від 01.07.2010 р. № 2398-VI, Правил державної реєстрації актів цивільного стану, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 р. № 52/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 24.12.2010 р. № 3307/5);

- зареєстрований у консульській установі (за ст. 29 Консульського статуту України, затвердженого Указом Президента України від 2 квітня 1994 р. № 127/94 “...консул проводить реєстрацію укладення шлюбу, розірвання шлюбу, відповідно до законодавства України”).

Присутність нареченої та нареченого у момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою. Реєстрація шлюбу через представника не допускається (ст. 34 СК України). В іншому випадку використовується конструкція неукладеного шлюбу – шлюб, зареєстрований за відсутності нареченої і (або) нареченого, вважається неукладеним (ст. 48 СК України). У результаті опитування за можливість укладення шлюбу через представника у разі наявності поважних причин (перебування у зоні АТО, хвороба тощо) висловились 45 % респондентів.

За часом державної реєстрації шлюбу:

- загальний строк реєстрації – шлюб реєструється після спливу одного місяця від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу (ч. 1 ст. 32 СК України);

- відкладення реєстрації, – якщо є відомості про наявність перешкод до реєстрації шлюбу, керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану може відкласти реєстрацію шлюбу, але не більше, як на три місяці (ч. 3 ст. 32 СК України);

- скорочені строки реєстрації – за наявності поважних причин керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану дозволяє реєстрацію шлюбу до спливу терміну один місяць. У разі вагітності нареченої, народження нею дитини, а також, якщо є безпосередня загроза життю нареченої або нареченого, шлюб реєструється у день подання відповідної заяви або у будь-який інший день за бажанням наречених протягом одного місяця (ч. 3ст. 32 СК України);

- “шлюб за добу” – це проект Мінюсту України, для реалізації якого необхідно звернутися з необхідним пакетом документів у визначені місця (у Львові – це стадіон “Арена Львів”, Музей народної архітектури та побуту “Шевченківський гай”, Міжнародний аеропорт “Львів” імені Данила Галицького) для укладення договору про організацію державної реєстрації шлюбу, оплатити державне мито за реєстрацію шлюбу і платні послуги та з'явитися у визначений час з оригіналами необхідних документів для реєстрації шлюбу. Схвально існування цього проекту оцінило 65 % респондентів (до речі, щодо можливості існування проекту “Розлучення за добу” схвально відгукнулася така сама кількість опитаних).

За місцем реєстрації шлюбу:

- шлюб реєструється у приміщенні органу державної реєстрації актів цивільного стану, причому за заявою наречених реєстрація шлюбу проводиться в урочистій обстановці (ч. 1 ст. 33 СК України). Серед респондентів за обов'язкову урочисту реєстрацію шлюбу висловились лише 22 %, але, зважаючи на значущість інституту шлюбу, його довічний характер та функції, які він виконує у суспільстві, шлюб повинен укладатись в урочистій обстановці. Тому пропонуємо внести зміни до ст. 33 СК України і друге речення ч. 1 викласти у такій редакції: “Шлюб реєструється в урочистій обстановці”;

– за заявою наречених, реєстрація шлюбу може відбутися за місцем їхнього проживання, за місцем надання стаціонарної медичної допомоги або в іншому місці, якщо вони не можуть з поважних причин прибути до органу державної реєстрації актів цивільного стану (ч. 2 ст. 33 СК України).

За правовими наслідками шлюбу:

– шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя (ч. 1 ст. 36 СК України);

– проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Законом встановлено, що для визнання шлюбу між жінкою та чоловіком, він повинен бути зареєстрований офіційно в органах РАЦСу, тільки тоді у них виникають права та обов'язки подружжя. Проте часто виникає така ситуація, коли жінка та чоловік спільно проживають однією сім'єю, ведуть спільне господарство, але не перебувають у шлюбі між собою або у будь-якому іншому шлюбі. Таке спільне проживання вважається фактичними шлюбними відносинами. Ми погоджуємось з З. В. Ромовською, яка розглядає фактичні відносини як сімейний союз жінки та чоловіка. “Відсутність державної реєстрації не робить цей союз актом цивільного стану, тобто шлюбом у правовому сенсі цього правового інституту. Жінка та чоловік у цьому союзі мають статус сім'ї, але не мають статусу подружжя. Подальший розвиток законодавства України має йти не шляхом надання жінці та чоловікові, які спільно проживають без шлюбу, прав та обов'язків подружжя, а шляхом надання їм прав та обов'язків як особам, які проживають однією сім'єю. Ці права можуть бути тотожними за змістом (право на аліменти, право на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника і навіть право на спадкування), але підстави їх виникнення є різними” [5, с. 65].

Проте, якщо шлюб укладено жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя, використовується конструкція фіктивного шлюбу (ч. 2 ст. 40 СК України);

– релігійний обряд шлюбу також не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану. Водночас в окремих країнах Європейського Союзу, зокрема Словаччині, Румунії, Польщі зареєстрований церквою шлюб офіційно визнається [4, с. 106]. Л. В. Липець пропонує поряд із державною реєстрацією шлюбу в Україні допустити реєстрацію шлюбних відносин іншими способами, зокрема, у церкві. Як приклад, науковець наводить норми Цивільного кодексу Латвійської Республіки як однієї з країн, де реєстрація шлюбу також можлива як у цивільній формі, так і у церковній, а саме: ст. 53 Цивільного кодексу Латвійської Республіки: “Укладання шлюбу відбувається завідувачем відділу записів цивільного стану чи духовними особами конфесій, вказаних у ст. 51, за умови виконання правил укладання шлюбу” та ст. 58 ЦК Латвійської Республіки: “Про кожен укладений шлюб духовні особи повинні у чотирнадцятиденний термін направити необхідні для реєстру укладання шлюбу відомості у той відділ записів цивільного стану, на території якого відбулось укладення шлюбу. За невиконання цього обов'язку духовна особа може понести адміністративну відповідальність” [2, с. 9]. Проведене опитування виявило, що 56 % респондентів підтримують цю пропозицію і вважають, що в Україні теж варто дозволити офіційну реєстрацію шлюбу у церкві за умови подальшого сповіщення священнослужителями відповідних органів реєстрації актів цивільного стану.

За ознакою спільного проживання:

– шлюб, у якому подружжя проживають спільно, хоча варто звернути увагу на ч. 2 ст. 3 СК України, яка зазначає, що подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно;

– окреме проживання подружжя у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин (ч. 6 ст. 57 СК України);

– конструкція “режим окремого проживання подружжя” – встановлюється для подружжя у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно (ст. 119 СК України).

Сучасними формами парного шлюбу є тимчасовий шлюб – в окремих країнах законодавство визнає його юридичну силу. Тривалість визначається угодою сторін і встановлюється у шлюбному договорі. Одночасно встановлюється розмір викупу, який чоловік передає дружині у такому шлюбі. Після закінчення терміну, на який був укладений договір, шлюб і усілякі правові відносини між подружжям припиняються, та гостьовий шлюб – зареєстрований в належний спосіб шлюб, за якого подружжя не веде спільного господарства і живе окремо [6].

Висновки. Юридичні конструкції використовуються законодавцем для досягнення точності і визначеності законів та законодавства загалом. Зміст конструкції шлюбу виводиться за допомогою логічного аналізу відповідної сукупності нормативно-правових приписів. У цьому випадку юридична конструкція шлюбу реконструюється в єдине ціле за її частинами, закріпленими у різних юридичних приписах.

Сучасне суспільство вигадує і розвиває нові види шлюбу. Яку з форм шлюбу вважати правильною, вирішує виключно кожен для себе. Головне – це бути щасливим, але, щоб це щастя не руйнувало нашу планету. Глобальні зміни суспільних відносин останніх років зробили серйозний вплив на сім'ю, її кількісний склад, структуру і функціонування. В Україні відзначається зростання кількості розлучень, повторних шлюбів, зростаюча кількість сімейних конфліктів, виховання дітей у нестандартних моделях шлюбу. Це породило уявлення про кризу шлюбу як соціального інституту, і привернуло увагу до розвитку і вдосконалення національного сімейного права.

1. *Матвеев Г. К. Советское семейное право: учеб. / Г. К. Матвеев. – М.: Юрид.лит., 1978. – 240 с.* 2. *Липець Л. В. Врегулювання шлюбних та подібних відносин законом та договором: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л. В. Липець. – К., 2009. – 20 с.* 3. *Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>.* 4. *Пилипенко Ю. О. Правове регулювання фактичних шлюбних відносин за законодавством зарубіжних країн / Ю. О. Пилипенко // Право і суспільство. – 2015. – № 4, Ч. 3. – С. 104–111.* 5. *Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: наук.-практ. коментар. – К.: Видавничий Дім “ІнЮре”, 2003. – 532 с.* 6. *Шлюб та сім'я: поняття, сутність, типологія // Соціологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/18540516/sotsiologiya/shlyub_simya_ponyattya_sutnist_tipologiya.*

REFERENCES

1. *Matveev H. K. Sovet-skoe semeynoe pravo: uchebnyk [Soviet family law] / H. K. Matveev. – М.: Yuryd.lyt. Publ., 1978. – 240 p.* 2. *Lypets' L. V. Vrehulyuvannya shlyubnykh ta podibnykh vidnosyn zakonom ta dohovorom: avtoref. dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.03 [The settlement of matrimonial and the same relations by law and contract] / Lyudmyla Volodymyrivna Lypets'. – Kyiv, 2009. – 20 s.* 3. *Akademichnyy tлумachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy [Academic Dictionary of the Ukrainian language] Available at: <http://sum.in.ua>* 4. *Pylypenko Yu.O. Pravove rehulyuvannya faktychnykh shlyubnykh vidnosyn za zakonodavstvom zarubizhnykh krayin [Rights actual marriage under the laws of foreign countries] / Yu. O. Pylypenko - Pravo i suspil'stvo. – 2015. – vol. 4 – 3. – Pp.104–111.* 5. *Romovs'ka Z. V. Simeynyy kodeks Ukrayiny: Naukovo-praktychnyy komentar. [The Family Code of Ukraine: the scientific and practical commentary] – Kyiv: Vydavnychyy Dim “InYure” Publ., 2003. – 532 p.* 6. *Shlyub ta simya: ponyattya, sutnist', typolohiya [Marriage and the Family: concept, essence, typology] – Sotsiolohiya. Available at: http://pidruchniki.com/18540516/sotsiologiya/shlyub_simya_ponyattya_sutnist_tipologiya.*